

La teologia de Llull o l'enraonament de la fe

Josep Batalla

Traductor i Director de l'editorial Obrador Edèndum

NOTA DEL CONSELL DE REDACCIÓ DE QÜESTIONS DE VIDA CRISTIANA. Els membres d'aquest consell lamentem que l'article La teologia de Llull o l'enraonament de la fe —del qual, valorem la qualitat i el rigor— contingui desqualificacions personals que enlletgeixen i desmereixen la riquesa del text. Malgrat que aquestes desqualificacions no encaixen amb l'estil de «Qüestions de Vida Cristiana», el publiquem tal com l'hem rebut, amb el benentès que representa exclusivament l'estil del seu autor, i no pas el de la revista que l'acull.

L'Art, un ardit teològic

Si interpretar Llull no és gens fàcil, presentar la seva teologia encara ho és menys. Que hi hagi diversos aspectes en el projecte lul·lià —la teologia en seria un—, ningú no ho ha posat mai en dubte. El problema irresolt consisteix a saber si tots els aspectes són igualment importants, si n'hi ha cap que sigui fonamental, i si aquest és la teologia.

Tot ha estat dit amb desmesura, i els estòlids pamflets institucionals de l'Any Llull ho han abonat cofoiament: 'Llull és un literat va-

1. El comissari de l'Any Llull, Joan Santanach, afirma impàvid en www.anylluny.cat que Llull féu «aportacions remarcables en tots els àmbits del saber de la seva època».

luós, un filòsof original, un mestre del diàleg interreligiós, un missioner apassionat, un apòlogista valerós. I, per damunt de tot —això sempre!— un científic d'idees «avançades»:² un lògic innovador, un físic i un astrònom qualificat,³ un competent teòric del dret, de la medicina i de la lingüística, que també ha estat, oi, i tant!, capdavanter de l'estructuralisme i precursor de la informàtica, la intel·ligència artificial, els grafs i els reticles, i ara, fins i tot, del raonament diagramàtic, segons un espectacular descobriment recent.⁴

Tot plegat, un desori valoratiu que, com més encimbella Llull fora mida i en tots els camps imaginables, més inversemblant fa la seva figura intel·lectual. Ens podem haver inventat «mil i un Ramon Llull»,⁵

Que en tinguem notícia, en una societat complexa —i la medieval ho era—, ningú no ha estat mai capaç de fer aportacions *remarcables* en tots els camps del saber del seu temps. La simple rotunditat de la frase circumscriu prou bé el simplisme del seu redactor.

2. Segons la Wikipèdia en català, Llull s'hauria «anticipat» a la llei de la gravitació universal de Newton, a la *characteristica universalis* de Leibniz, a la paradoxa de Condorcet, a la teoria de l'evolució de Darwin, a l'etologia de Lorenz i fins a la lingüística computacional. Aquests disbarats, no desmentits per ningú, han ofuscat més d'un periodista indocumentat i, ai las!, també l'enterc comissari de l'Any Llull.

3. Tanmateix, els coneixements científics de Llull «quedaven molt lluny d'arribar al nivell mitjà assolit pels medis cultes de l'època», si més no pel que fa a l'astronomia; cf. Joan VERNET. *El pensamiento astronómico de Ramon Llull*. Dins *Estudios sobre historia de la ciencia medieval*. (Barcelona – Bellaterra: Universitat de Barcelona – Universitat Autònoma de Barcelona, 1979), p. 323. Sorpren que aquesta opinió no hagi estat presa en consideració per Lola Badia en el seu pretensió estudi *La ciència a l'obra de Ramon Llull*.

4. Anthony BONNER i Albert SOLER. *Les figures lul·lianes: la seva naturalesa i la seva funció com a raonament diagramàtic*. «Studia Lulliana», 55 (2015), ps. 3-30. Els autors fan gala (p. 27) d'haver descobert que Llull fou «capaç d'utilitzar grafs i reticles correctament i de manera extensa sense tenir accés a cap fonament teòric que l'ajudés». Llull els hauria utilitzat, doncs, «cinc-cents anys abans que hom fes una formulació matemàtica qual·sevol d'aquestes estructures». El descobriment resulta banal perquè, ni que fos cert, no ajudaria en res a entendre el pensament de Llull; a tot estirar demostraria que dos lul·listes seculars són capaços d'entretenir-se a projectar sobre l'Art teories modernes que hi tenen ben poc a veure.

5. En un acte commemoratiu celebrat enguany a Perpinyà, el poeta Jaume Queralt, ple d'admiració perquè hem inventat «mil i un Ramon Llull com hi ha mil i una nits»,

però és més aviat improbable que el Ramon Llull que visqué al segle XIII —del qual, tot sigui dit, tenim més d'una dada històricament fidedigna— hagi posseït mai mil i una personalitats intel·lectuals. Esbaldrats, tots plegats avui dia hem convertit Llull en un personatge increïble, un fantasmagòric titella intel·lectual, un inconsistent símbol nacional sobre el qual tothom projecta allò que s'enfarfolla, perquè amb Llull tot s'hi val!⁶

Però segurament podríem sortir d'aquest atzucac interpretatiu si seguïem el parer d'Étienne Gilson, segons el qual, un cop admès que en tota gran doctrina hi ha sempre un sistema, ens cal distingir entre dues menes de sistematització.⁷ N'hi ha una que articula de tal manera els elements conjuntats que, en ésser aïllats, conserven llur significat propi —en seria un exemple el cartesianisme, on la geometria té un valor científic al marge de la metafísica—. Però hi ha una altra sistematització que és talment aglutinativa que fins i tot impedeix parlar de fragments. Si hom prescindeix del nucli que tot ho uneix, el sentit de les parts s'esvaeix. Separada del tot, cap part no té sentit. Ningú no aconseguirà mai de trobar el sentit d'un element aïllant-lo del sistema —en seria un exemple el hegelianisme, on la mecànica o la geologia no tenen cap valor científic un cop extreïdes del sistema metafísic de què formen part.

Aquesta distinció em fa pensar que l'innegable desori actual en la interpretació de Llull prové d'atribuir un valor autònom a allò que no és res més que un vessant extrapolat del seu pensament teològic. Certament, les diverses facetes del sistema lul·lià poden ésser interessants, però només ho són en la mesura que fan palesa la forma teològica de pensar de Llull, obsedida per encabir tant com fos

es demanà embadalit: «L'Art lul·liana seria la clau de totes les meravelles explicades i encara inexplicades del món?» Tururut dotze hores!

6. Si algú ha escoltat el deliciós pastitx radiofònic recent, on tothom és «foll per Llull» —degudament (c)ensu(c)rat pel periodista Adolf Bertran perquè ningú no hi digui res que pugui ofendre la *intelligentsia* secular— s'haurà assabentat que el poeta Enric Casasses, que no sap per on «agafar el cristianisme», s'adelta llegint Llull perquè parla poèticament dels ocellets. Cadascú per on l'enfila!

7. Étienne GILSON. *La philosophie de Saint Bonaventure* (París, Vrin, 1943), ps. 385-386.

Les diverses facetes del sistema lul·lià poden ésser interessants en la mesura que fan palesa la forma teològica de pensar de Llull, obsedida per encabir tant com fos possible —talment un enciclopedista medieval— el saber del seu temps en la teologia inherent a l'Art.

possible —talment un enciclopedista medieval— el saber del seu temps en la teologia inherent a l'Art. Per exemple, la *Rethorica nova*⁸ de Llull —irrellevant en la història de la retòrica— ens mostra les exigències estètiques de la seva visió cristiana del món; la seva *Logica nova* —irrellevant en la història de la lògica— ens fa veure com s'estructura la seva concepció teïsta de la realitat; la seva *Geometria nova* —irrellevant, oi, i tant!, en la història de la matemàtica— ens suggereix formes axiomàtiques d'argumentar en teologia—; la seva *Metaphysica nova et compendiosa* —irrellevant en la història de la filosofia— ens presenta com ell entén la raonabilitat del cristianisme; i el seu *Liber novus physicorum et compendiosus* —irrellevant, no cal dir-ho, en la història de la física— ens mostra com la natura ens permet d'atansar-nos a Déu.

Un prohóm, mentor del lul·lisme secular —i, doncs, del tot incaaç d'adonar-se que les abreviatures i les figures que fan de bastimentada a l'Art no constitueixen cap sistema lògic, ans són tan sols «un intent de taquigrafia ideològica», mai tan ben dit!—,⁹ quan veu, aïrat, que hom s'atreveix a qüestionar —on s'és vist!— el «Llull intel·lectualment potent» que ell s'empatolla, es demana tot esverat: «Qui té por de Ramon Llull?». Doncs ningú, que se sàpiga. Senzillament, hom entén que la lògica «potent» de Llull és una «lògica espiritual». En tot cas, posats a tenir por, només n'hauríem de tenir de la inanitat dels lul·listes seculars incaçaços de veure que és la teologia —i no pas

8. Ramon LLULL. *Retòrica nova* (Santa Coloma de Queralt, Obrador Edèndum), 2006.

9. Salvador GÀLMÉS. *Proemí*. Dins *Art demostrativa* (ORL, 16, XII).

Per tal d'explicar la realitat natural, Llull recorre a la realitat divina, de la qual només pot parlar amb termes humans.

la lògica o l'epistemologia— el nucli d'on arrenquen tots els aspectes del pensament de Llull i on tenen sentit.

La passió de Llull per demostrar la raonabilitat de la fe cristiana és tan gran que considera que la teologia practicada a les universitats és tan sols una *scientia subalternata* al paradigma suprem de la racionalitat: l'Art.¹⁰ Tanmateix, aquesta Art lul·liana, que senyoreja sobre tots els sabers, no és cap «raó pura» que subjugui la fe. És un rudiment de metafísica teista pensada per donar consistència i conferir raonabilitat a la teologia cristiana i, de retruc, a tots els sabers medievals. Mal que pesi als lul·listes seculars, l'Art és un «ardit teològic» i no pas un «artefacte epistemològic». L'Art lul·liana no és cap sistema lògic coherent, ideològicament neutre; és una estructura de conceptes bàsics, pensada per a configurar una metafísica d'orientació neoplatònica que pugui donar raó de tot.

La teologia de Llull, com tota teologia, és circular:¹¹ explica Déu amb categories humanes i interpreta l'home amb categories divines. Per tal d'explicar la realitat natural, Llull recorre a la realitat divina, de la qual només pot parlar amb termes humans. Aquesta mena de teologia, basada en una combinatòria pura que pensa en rodó, és ben diferent de la teologia escolàstica de Tomàs Aquino, per exemple, el qual —compromès a fer que la teologia sigui una ciència rigorosa segons l'epistemologia aristotèlica— la fonamenta en uns principis superiors, els que provenen de la ciència divina.

10. *Lectura Artis quae intitulata est Brevis practica tabulae generalis*, 6.c.1 (ROL 20, 388-396).

11. Nicolau DE CUSA, *De docta ignorantia*, 21 [66]: «Omnis theologia circularis et in circulo posita existit».

Llull es proposà d'elaborar una visió teològica del món que li permetés de donar raó de tot: del món percebut pels sentits, de l'experiència interior i del contingut de la fe cristiana.

La fe enraonada

Sabem que Llull, un cavaller mallorquí benestant, patí als trenta anys una llarga crisi d'identitat —hagiogràficament afigurada com unes persistents aparicions de Jesús crucificat— que l'abocà a canviar de vida. Podem pensar que experimentà la buidor de l'existència de qui no té valors ben definits. Per trobar sentit a la vida, Llull acceptà fermament els valors cristians i es decidí a viure com ho feien els cristians radicals del seu temps, els anomenats *paenitentes*, grups de cristians fervorosos que anaven una mica per lliure. Sabem que llavors la vida d'un laic penitent comportava emprendre peregrinacions, dedicar-se a la contemplació, comprometre's a evangelitzar i fins a assumir la missió de predicar. Llull, decidit, doncs, a formar-se intel·lectualment per tal de poder complir plenament totes les exigències de la fe redescoberta, es lliurà a la contemplació i a l'estudi. Són fruit d'aquests anys d'estudi i de contemplació un resum de lògica filosòfica, *Lògica del Gatzell*, i una meditació molt personal, *Llibre de contemplació en Déu*, escrita en forma de teologia espiritual.

D'una llambregada —com suggereix la figuració hagiogràfica que parla metafòricament d'una sobtada «il·lustració» rebuda de Déu—,¹² l'activitat contemplativa féu entreveure a Llull que una metafísica, lògicament ben estructurada, inspirada en la teologia natural comuna a les tres religions abrahàmiques, el podia ajudar a elaborar la concepció cristiana de la realitat que ell anhelava posseir. Som a la font originària de l'Art: donar compte de tota la realitat a partir d'una visió cristiana del món, amb el benentès que, si era enraonada, tot-hom la podria compartir. Originàriament, doncs, Llull es proposà d'elaborar una visió teològica del món que li permetés de donar raó

12. *Vita coaetanea*, 3 [14] (ROL 8, 280): «Subito Dominus illustravit mentem suam».

de tot: del món percebut pels sentits, de l'experiència interior i del contingut de la fe cristiana.

A semblança dels diversos neoplatonismes cristians —Agustí d'Hipona, Dionisi Areopagita, Escot Eriúgena, Anselm de Canterbury, Ricard de Sant Víctor, Bonaventura—, el pensament de Llull parteix d'una representació unitària del món. La divinitat és l'origen i el fi de tot allò que existeix, i l'home és un microcosmos on tot es reflecteix com en un mirall. L'univers és, doncs, un *cosmos*, un ordre que tot ho disposa jeràrquicament. En aquesta concepció religiosa del món, el pensament teològic de Llull —tal com va prenent cos en el *Llibre de contemplació en Déu* i tal com es configura en els primers esbossos de l'Art— abraça tota l'escala de l'ésser, els dos graons extrems de la qual són: Déu al capdamunt i el món al capdavall. Quan la ment parteix del graó més alt, el pensament esdevé una ontologia teològica, en la mesura que, emmirallant-se en la realitat divina, descriu què és veritable i en quin sentit ho és. Quan parteix del graó d'ensota, el pensament esdevé una epistemologia teològica, en la mesura que marca el camí que ha de seguir el procés cognoscitiu per a passar d'allò que és sensible a allò que és intel·ligible fins a arribar a entreveure l'ésser diví. Llull es mostra així fidel seguidor de Bonaventura.

«Qui no pugui considerar de quina manera les coses han estat originades, de quina manera són emmenades al fi i de quina manera Déu hi respandeix, no hi pot entendre res.»¹³

En aquest vaivé teològic, amunt i avall en l'escala dels éssers, la fe i l'enteniment s'exigeixen mútuament de manera que la fe resta incompleta fins que és enraonada. Llull fou sempre conscient que l'*apologia*, la «donació de raó» (1Pe 3, 15) era una qüestió cabdal, ineludible per a tot cristià. Llull pensava que Déu volia que els homes es convertissin «creient en la veritat», raó per la qual els conferia el «po-

13. BONAVENTURA. *Collationes in Hexaemeron*, 3, § 2: «Nisi enim quis possit considerare de rebus, qualiter originantur, qualiter in finem reducuntur, et qualiter in eis refulget Deus; intelligentiam habere non potest.»

der d'entendre, de demostrar i de rebre la veritat» per mitjà d'arguments concloents («raons necessàries»).

«Déus tan solament és aquell qui dóna llum de fe als hòmens qui es converteixen creent veritat; mas home per la vertut de Déu ha poder d'entendre e de mostrar e de rebre veritat per raons necessàries.»¹⁴

La joia d'èsser

El pensament teològic de Llull té una orientació radicalment contemplativa, la qual cosa el fa profundament joiós. Parteix de la realitat creada, s'hi enlluerna i la sotmet a un procés de raonament fins que li transparenta la realitat increada, la divinitat. En descobrir-la, Llull irromp en un cant d'alegria. S'alegra perquè Déu existeix i perquè ell mateix es descobreix existent.

«Enaixí com a nos és, Sènyer, molt mellor cosa ésser en ésser que no seria si no érem en ésser, enaixí se cové que ens alegrem molt, per ço car som en ésser.»¹⁵

Llavors l'existència és experimentada com un fet esbalaïdor, com un esdeveniment meravellós que suscita l'agraïment per la vida rebuda. Aquesta actitud, incorporada a una visió teista del món, s'expressa en forma de filosofia reverenciosa envers l'Ésser, existent per si mateix, que fa possible la nostra existència. Alhora pren també la forma de pregària d'adoració, de lloança i de glorificació de Déu. És el *canticum novum* de la pietat bíblica.

«Canteu al Senyor un càntic nou,
que el lloïn reunits els qui l'estimen!
Que Israel celebri el qui l'ha creat
i s'alegrin del seu rei els fills de Sió» (Sl 149, 1-2).

14. *Llibre de demostracions*, 1 (ORL 15, 7).

15. *Llibre de contemplació*, 1.1-3 (ORL 2, 7-18).

La raó, en fer palès que l'ésser és el valor suprem, provoca una autèntica emoció pel simple fet de viure. Indubtablement, la teologia de Llull es fonamenta en una profunda experiència metafísica que culmina en una experiència religiosa.

«Ramon Llull comença bellament el seu *Llibre de contemplació en Déu* dient en el primer capítol que l'home s'ha d'alegrar pel sol fet que Déu existeix, i continua amb un segon capítol en el qual aprofundeix i eixampla aquesta joia en la consciència que l'home existeix personalment. El tercer capítol continua en la mateixa vena i explica que un altre motiu d'alegria és l'existència del proïsme. El sabor de l'original és d'una innocència tan exquisida que val la pena reproduir almenys els títols d'aquests tres capítols».¹⁶

«Com hom se deu alegrar per ço com Déus és en ésser.
Com hom se deu alegrar per ço com [hom] és en ésser.
Com hom se deu alegrar de l'ésser de son proïsme.»¹⁷

El fet que «Déu sigui en ésser» trasbalsa el teòleg contemplatiu i li causa un esclat de joia, una alegria deseixida de tot, un cant a la pura existència, a la vida compartida amb totes les creatures. Aquesta joia amara la consciència humana i s'escampa pertot arreu.

La raó, en fer palès que l'ésser és el valor suprem, provoca una autèntica emoció pel simple fet de viure. Indubtablement, la teologia de Llull es fonamenta en una profunda experiència metafísica que culmina en una experiència religiosa. En fer-la, la ment humana se sent emparada per l'Ésser diví. Sorgeix llavors un «sentiment de creaturitat» (*Kreaturgefühl*).¹⁸

16. Raimon PANNIKAR. *El ritme de l'ésser*, 7.2.b (Barcelona, Fragmenta, 2012), p. 522.

17. *Llibre de contemplació en Déu*, 1.1-3 (ORL 2, XIII).

18. Rudolf OTTO. *Das Heilige*. Breslau: Trewendt & Granier, 1920, p. 10.

Aleshores el cor de la criatura s'omple de joia en adonar-se que s'endinsa i s'esvaneix enfront de l'Ésser que està per damunt de totes les criatures.

«La major perfecció qui pusca ésser en creatura és que sia ajustada a Creador en ésser una persona ab Creador. On, si açò és la pus noble perfecció en creatura, cové que el pus noble és qui pusca ésser en creatura sia usar de creatura com a Déu.»¹⁹

En el *Llibre d'amic e Amat* reapareix la joia que neix d'aquest «sentiment de creaturitat». L'Amic s'alegra per l'ésser de l'Amat i perquè, a causa de l'existència de l'Amat, tots els éssers han estat creats i són mantinguts en l'ésser. D'aquesta manera, tota la creació es veu obligada a honorar i a servir l'ésser de l'Amat, que mai no podrà deixar d'existir ni res no li llevarà la perfecció. Això és així perquè, segons l'ontologia de l'Art, l'Ésser de l'Amat mai no es trobarà sotmès als principis de minoritat i majoritat, és a dir, mai no serà «ni minvat ni crescut» com ho són els éssers creats.

«Alegrava's l'Amic car era son Amat. Car per son ésser és tot altre ésser esdevengut e sostentat, e obligat e sotmès a honrar, servir l'ésser de son Amat, qui per null ésser no pot ésser delit ni encolpat ni minvat ni crescut.»²⁰

L'art de contemplar Déu

La teologia de Llull no és apofàtica.²¹ De l'ésser diví no sols podem dir allò que no és, ans també en podem afirmar analògicament els atributs —anomenats «dignitats», «raons», «virtuts», «qualitats», «principis» o «començaments»— que configuren la natura divina. Llull considera que les «dignitats» són les qualitats essencials de l'ésser diví, i les introdueix en la figura *A* de l'Art de la qual depenen totes les

19. *Llibre del gentil e dels tres savis*, 3.11.1 (NEORL 2, 143-144).

20. *Llibre d'amic e Amat*, § 296. Dins *Romanç d'Evast e Blaquerna* (NEORL 8, 505).

21. *Disputa entre la fe i l'enteniment*, § 45 (TOLRL 3, 119).

altres figures. D'aquesta manera, les situa al centre del seu pensament teològic. De fet, en parlar de les dignitats divines, Llull entronca amb la teologia dels «noms de Déu», una manera tradicional d'anomenar la divinitat en el judaisme, en l'islam i també en el cristianisme. Tot i admetre que les dignitats o qualitats divines són infinites,²² Llull, condicionat per la necessitat de combinar-les, en presenta seleccions diverses, sense justificar-ne mai el nombre per cap deducció transcendental.²³ Inicialment, en considera setze, si bé implícitament reconeix que el nombre de nou a què finalment les redueix —Bondat, Grandesa, Eternitat, Poder, Saviesa, Voluntat, Virtut, Veritat i Gràcia— és gairebé el mateix que les onze amb què, segons Llull, argumenta un sarraí.

«El sarraí digué: —Nosaltres atribuïm a Déu onze qualitats, que són les següents: Bondat, Grandesa, Poder, Saviesa, Voluntat, Virtut, Veritat, Glòria, Perfecció, Justícia, i Misericòrdia.»²⁴

Aquestes dignitats, totes convertibles les unes en les altres, escauen en grau superlatiu a Déu. Ara bé, com que segons Llull l'ésser exclou l'ociositat, l'ésser diví és infinitament actiu, raó per la qual cada dignitat posseeix en si mateixa una estructura infinitament operativa.

«Cap ens uníssim no és ociós en la seva unitat.
Déu és un ens uníssim.
Ergo, Déu no és ociós en la seva unitat.»²⁵

22. *Liber de Deo et suis propriis qualitibus infinitis*, II (ROL 2, 280): «Deus sine infinitibus qualitibus esse nequit.»

23. La terminant divisió de l'obra de Llull en dos períodes «cronogeològics», quaternari i terciari, basada tan sols en la consideració del nombre de dignitats que intervenen la combinatòria ($4 \times 4 = 16$; $3 \times 3 = 9$), ha estat molt ben acollida pels lul·listes seculars, per tal com es correspon amb llur ideologia, segons la qual l'obra de Llull no és res més que un geològic fòssil cultural. Cf. «Studia Lulliana», 42 (2002) 132, on Lola Badia s'adhereix incondicionalment a l'afirmació de Josep M. Ruiz Simon: «L'Art de Ramon pertany a la categoria dels "fòssils intel·lectuals"».

24. *Liber disputationis Raimundi christiani et Homeri sarraceni*, 1.1 (ROL 22, 175).

25. *Ars generalis ultima*, 5.6 (ROL 14, 54); cf. també *Disputa entre la fe i l'enteniment*, § 57 (TOLRL 3, 129-131).

Les dignitats, a més de configurar l'ésser diví en grau superlatiu, configuren també l'ésser de les creatures, diversament segons quin sigui el grau en què reflecteixin la perfecció divina.

Així, en l'ésser infinit cada dignitat posseeix un «factor» —o principi operatiu infinit—, un «factible —o principi d'allò que és infinitament operable— i un «fet» —o principi relacionant en què el «factor» i el «factible s'uneixen infinitament en allò que «és fet»—. Llull anomena aquests tres principis «correlatius innats» o «principis correlatius». De la combinatòria entre totes les dignitats divines en resulta una teologia, insòlita per als escolàstics, que exigeix una terminologia pròpia. Llull se n'excusa però no renuncia pas a crear-la ni a usar-la. No és pas impossible que la prengui —si més no en part— de la llengua aràbiga, i demana disculpes perquè es fa estranya en llatí, ja que es basa en estructures lingüístiques àrabs (*modum loquendo arabicum*).²⁶

Ara bé, les dignitats, a més de configurar l'ésser diví en grau superlatiu, configuren també l'ésser de les creatures, diversament segons quin sigui el grau en què reflecteixin la perfecció divina.

«Con Déus haja posada virtut en paraules, pedres e herbes, quant, doncs, mais l'ha posada en los seus noms!»²⁷

D'altra banda, les dignitats no són solament principis d'ésser i d'operar, són també principis de saber. Sabem què són les coses quan hi veiem reflectides les perfeccions de llur creador, i coneixem Déu quan hi projectem, fins a l'infinit, la perfecció limitada que descobrim en les criatures.

Tanmateix, el procés pel qual l'home ascendeix de la realitat sensible a la realitat divina és treballós, ja que exigeix que

26. *Compendium seu commentum Artis demonstrativae*, De fine huius libri (MOG 3, 452).

27. *Cent noms de Déu*, prol. (ORL 19, 81).

«des virtuts divines sien primerament contemplades les unes en les altres e puixes sien contemplades [...] havent per object l'ànima del contemplador les virtuts divines en son remembrament, enteniment, volentat.»²⁸

Per a Llull, doncs, la contemplació teològica —basada en les tres facultats psíquiques: memòria, intel·ligència i voluntat— exigeix reflexió. En gran mesura, és una meditació discursiva, una oració enraonadora, en la qual l'element intel·lectual esdevé predominant, però sense postergar mai l'element afectiu. La contemplació teològica de Llull no és cap intel·lectualisme fred, purament especulatiu, si bé l'enraonament predomina gairebé sempre sobre l'afectivitat. Així, en el *Llibre de contemplació en Déu*, la reiteració afectiva, com si fos indefectible, amuntega sense parar imatges i raons. Tanmateix, l'ardor contemplatiu, malgrat no produir cap «summa sintètica», mai no «acaba esdevenint immanejable», mai no fa eixorca la reflexió, mai no «d'aboca a la inanitat» perquè sempre és suggestiva.²⁹

En la reflexió contemplativa —digué Llull al cap d'uns anys— l'enteniment «per mitjà de la gràcia de Déu» (*mediante gratia Dei*) assoleix un nou mode de coneixement, que Llull anomena «dels punts transcendents».³⁰ Mitjançant aquests punts, l'enteniment «es trans-

28. *Art de contemplació*, prol. dins *Romanç d'Evast e Blaquerua* (NEORL 8, 523).

29. Els *inanes* lul·listes seculars, és clar, ho veuen altrament; cf. Lola BADIA. *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull* (Barcelona, 1992), p. 22: «[El *Llibre de contemplació*] és una *summa* tan sintètica que acaba esdevenint immanejable. La seva ambició desmesurada —dir-ho tot sobre l'amor a Déu a través de la creació, amb mètodes diversos i usant un vehicle literari— l'aboca a la inanitat.»

30. Quant a una interpretació secular dels «punts transcendents», cf. Josep M. RUIZ SIMON. *L'Art de Ramon Llull i la teoria escolàstica de la ciència* (Barcelona, Quaderns Crema, 1999), ps. 159-168. Per a la lògica, tant medieval com moderna, aquesta interpretació «secular» resulta del tot inversemblant perquè pressuposa que, en una argumentació lògica, la raó es pot transcendir a si mateixa, sense cap constrenyiment deductiu —i, és clar, *sine gratia Dei* com tàcitament exigeix la ideologia del lul·lisme secular—. Això no obstant, Anthony BONNER. *L'Art i la lògica de Ramon Llull. Manual d'ús* (Barcelona-Palma, Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears, 2012), p. 78, nota 95, considera que la interpretació «secular» de Ruiz Simon és «el millor tractament modern

cedeix a si mateix» (*supra se ipsum transcendit*) i en si mateix ateny la veritat (*in se ipso veritatem attingit*) que mai no entendria si restava clos en si mateix.

«Per la gràcia de Déu, l'enteniment es transcendeix a si mateix i en si mateix ateny la veritat i l'activitat de la primera causa que no pot entendre en si mateix —això és en la seva natura.»³¹

La contemplació és com un convit teològic on els comensals contemplen ansiosos les obres de Déu i aprenen freturosos com s'han de captenir:

«A una gran festa tenc l'Amat gran cort de molts honrats barons e féu grans convits e grans dons. Venc l'Amic a aquella cort.

Dix-li l'Amat: —Qui t'ha apel·lat a venir a ma cort?

Respòs l'Amic: —Necessitat e amors m'han fet venir veer tes faiçons e tos capteniments.»³²

El dinamisme de l'èsser diví: trinitat i encarnació

En la primera versió de l'Art, Llull expressà clarament quins eren els seus objectius: «trobar compendiosament la Veritat, contemplar i conèixer Déu, vivificar les virtuts i anihilar el vicis».³³ L'Art havia estat

d'aquesta qüestió», una declaració palmària d'incompetència lògica. Sense cap justificació metalògica, no podem fer «salts» d'un ordre lògic inferior a un altre de superior. Cf. Stewart SHAPIRO. *Foundations Without Foundationalism. A Case For Second Order Logic* (Oxford, Clarendon, 1991), p. 10: «A decision concerning the proper status or role of higher-order logic depends on what one takes logic to *be* and, even more, on what one takes logic to *be for*»

31. *Declaratio Raimundi*, Tertia positio (ROL 17, 260).

32. *Llibre d'Amic e Amat*, 93. Dins *Romanç d'Evast e Blaqueria* (NEORL 8, 450-451).

33. *Ars compendiosa inveniendi veritatem*, prol. (MOG 1, 433). Caldria bandejar, doncs, d'una vegada el tòpic propalat pels lul·listes seculars segons els quals la *raison d'être* de l'Art és servir d'«artefacte epistemològic» i, consegüentment, d'«instrument missional».

Llull hagué d'afrontar la dificultat de transmetre la teologia assolida en la contemplació de manera que fos creïble —a si mateix i als altres, cristians i no cristians.

pensada, doncs, com una descoberta de la Veritat (*inventio Veritatis*), com una teologia contemplativa (*contemplatio Dei*) i com una ètica animosa (*vivificatio virtutis*). Per tant, Llull no l'havia inventada per refutar cap error de ningú. La dimensió apologètica apareixerà més tard i a poc a poc. Tampoc no s'estableix cap finalitat epistemològica, perquè per a Llull la Veritat no és pas primàriament la rectitud del coneixement humà, ans per damunt de tot és una dignitat divina, «la que fa que la Bondat, la Grandesa i totes les altres dignitats siguin veres»,³⁴ és a dir, que operin autènticament d'acord amb allò que són.

És clar que pensar profundament els misteris cristians i exposar-los clarament —a si mateix i als altres— era treballós. Per consegüent, Llull hagué d'afrontar la dificultat de transmetre la teologia assolida en la contemplació de manera que fos creïble —a si mateix i als altres, cristians i no cristians—. Abans de res, doncs, la seva reflexió se centrà a dilucidar el misteri del Déu cristià, u i tri ensems.

Com tots els medievals, Llull partí de l'explicació psicològica de la trinitat proposada per Agustí.

«En açò, Sènyer, que la pensa humana no pot ésser en actu sens memòria e enteniment, per açò és significada vostra sancta trinitat; e per açò car la pensa de l'home és en tres coses, és significat que és obligada a contemplar en son creador tres coses.»³⁵

Però la teologia lul·liana demanava una base filosòfica més àmplia. Calia que la trinitat divina fos significada en l'estructura de tots els éssers i no sols en el psiquisme humà. La base ontològica de la

34. *Lectura compendiosa super Artem inveniendi veritatem*, Definitiones (MOG 1, 477).

35. *Llibre de contemplació*, 246.21 (ORL 6, 183).

trinitat s'havia de trobar en les dignitats. Només calia d'interpretar-les d'acord amb la teoria dels correlatius.

El raonament de Llull parteix del principi que cap ésser, ni que sigui diví, no pot restar ociós. Doncs bé, com que l'ociositat ontològica comporta inexistència, és necessari que tot ésser contingui uns principis que el mantinguin actiu. La teoria dels correlatius explica aquests principis actius que, aplicats a la trinitat, ens fan comprensible que en Déu hi hagi d'haver un principi generatiu, un terme generat i l'acte generador. Ergo, en Déu hi ha necessàriament tres persones: Pare, Fill i Esperit.

Tanmateix, l'Art —si bé oferiria un marc ontològic que permetia de fer parcialment comprensible que en Déu hi pugui haver tres persones— no explicava la diferència trinitària fonamental que hi ha entre la «generació» del Fill a partir del Pare i l'«espiració» de l'Esperit a partir del Pare i del Fill. Per tant, conscient dels límits explicatius d'una teologia trinitària basada exclusivament en l'Art, Llull no dubtà, finalment, a juxtaposar, sense diferenciar-los conceptualment, uns elements que provenien de l'Art —les dignitats i la teoria dels correlatius— i uns elements que provenien de la teologia tradicional —l'amor i l'espiració.

«El segon ram de l'arbre divinal és espirar dejús lo qual estan los infinitius de les dignitats sots l'actu d'amor qui és amar, així com l'actu de bondat qui requer que de l'amor que el Pare ha al Fill e que el Fill ha al Pare ixca tal amar que ella hi pusca ésser enaixí persona.»³⁶

Quant a l'explicació teològica que faci racionalment admissible el misteri de l'encarnació del Fill, l'argumentació de Llull parteix, com en l'explicació de la trinitat, de la necessària activitat de l'ésser diví. Llull contempla Jesucrist, l'Home-Déu, situat a la confluència de l'activitat endins de l'ésser diví (*ad intra*) —la que explica la trinitat— amb l'activitat enfora de l'ésser diví (*ad extra*) —la que s'inicia amb la creació i culmina amb l'encarnació.

La finalitat primera de l'encarnació és la necessària manifestació de la bondat de l'ésser diví, mentre que la redempció de la humanitat és tan sols una finalitat secundària, accidentalment condicionada pel pecat original.

«En nostra Dona fo fet home Déu, e en aquest home foren contengudes totes les bontats, granees e les altres qui són ni ésser poden en les creatures; car la humanitat de nostre Senyor Déu Jesucrist és compliment e fi de totes creatures, e tota la bontat, granea e les altres, qui és en les creatures, tota respon a la bontat, granea e les altres de la humanitat de Jesucrist, e en aquella humanitat se té per contenguda la deïtat, de tot quan ha creat, car tot ho ha creat a glòria e a honor d'aquella humanitat e tot ho ha proporcionat e ordonat a aquella humanitat.»³⁷

Per tant, des d'aquesta presa de posició teològica, la finalitat primera de l'encarnació és la necessària manifestació de la bondat de l'ésser diví, mentre que la redempció de la humanitat és tan sols una finalitat secundària, accidentalment condicionada pel pecat original.

«S'equivoquen els qui afirmen que el fi principal de l'encarnació és redimir la humanitat, per tal com se seguiria que, si no s'hagués comès el pecat original, Déu no s'hauria encarnat, talment que el pecat seria la causa de l'encarnació, la qual cosa és impossible.»³⁸

El missioner enraonat

La vida de penitent contemplatiu féu descobrir a Llull que el reconeixement lúcid d'allò que hom creu —la «confessió de la fe»— és una exigència ineludible de la vida evangèlica. La cristiandat medieval n'era

37. *Llibre de Sancta Maria*, 22.3 (ORL 10, 165).

38. *Liber de iustitia Dei*, 3.10 (ROL 2, 529).

Com a missioner, Llull no abandonà el bagatge filosòfic aplegat en la contemplació perquè estava convençut que la manera més eficaç d'evangelitzar és enraonar.

conscient. En són testimoni els nous ordes mendicants i els laics fervorosos prompts també a predicar l'evangeli als cristians i als gentils.

Llull expressà la seva nostàlgia per un temps passat en què l'ànim dels creients era «aflamat» alhora que no podia amagar el seu desacord amb el temps present en què la tebior havia fet desaparèixer l'anhel d'evangelitzar.

«Con los apòstols foren enaixí embeguts e aflamats de la gràcia del Sant Esperit, adoncs anaren a preïcar los evangelis de Déu. [...] Llunyat s'és, fill, de nosaltres aquell jorn con lo Sant Esperit davallà sobre los deixebles e per açò, fill és quaix morta devoció e caritat a preïcar e a convertir los errats infeels.»³⁹

Com a missioner, Llull no abandonà el bagatge filosòfic aplegat en la contemplació perquè estava convençut que la manera més eficaç d'evangelitzar és enraonar. La predicació s'havia de basar en raonaments èticament valuosos (*per moralem philosophiam*),⁴⁰ ja que ningú, en la mesura que és un ésser lliure, mai no es converteix sense raons.

«Els infidels no s'interessen per les autoritats acceptades pels fidels, ans s'interessen per les raons.»⁴¹

Però la praxi missionera de Llull fou complexa i no sempre prou dialogant, perquè també acceptà la croada militar. De fet, Llull es

39. *Doctrina pueril*, 50 (NEORL 7, 127).

40. *Lectura super Artem inventivam et Tabulam generalem*, dist. 3, pars 2, q. 851 (MOG 5, 713).

41. *Liber de demonstratione per aequiparantiam*, prolog. 4 (ROL 9, 221): «Infideles non stant ad autoritates fidelium, et tamen stant ad rationes».

trobava estiregassat per dues concepcions divergents de la missió. D'una banda, seguint l'ideal evangèlic de «vida apostòlica», remetia ferventment al passat, amb la finalitat de moure els creients a imitar la vida dels primers cristians. D'altra banda, recorria a un ideal proselitista, que remetia al futur amb la finalitat de promoure peremptòriament la propagació universal de la fe cristiana —amb l'ús de la força, si calia—. Tots dos postulats contenien un fort component utòpic en la mesura que situaven el missioner davant un ideal difícilment assolible: tant els fidels indolents com els infidels indiferents havien d'adherir-se pacíficament, però sense dilacions, a una única fe: l'autèntica fe cristiana.

«E enaixí com havem un Déu, un creador, un senyor, haguéssem una fe, una llig, una secta e una manera en amar e honrar Déu, e fóssem amadors e ajudadors los uns dels altres, e enfre nos no fos nullo diferència ni contrarietat de fe ni de costumes; per la qual diferència e contrarietat havem los uns enuig dels altres, e guerream e auiciem los uns los altres.»⁴²

42. *Llibre del gentil e los tres savis*, epíleg (NEORL 2, 207).